

3. Костюк Г.С. Роль професійного самовизначення в формуванні особистості // Питання професійної орієнтації учнів. – К., 1969. – С. 3-14.
4. Кобченко В.В. Психотехнічні засоби у професійній консультації // Стан і перспективи професійної орієнтації, трудового і профільного навчання та підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів. – Бориспіль, 2002. – С. 14-20.
5. Кондратова Н.О. Профорієнтація в неперервній освіті // Стан і перспективи професійної орієнтації, трудового і профільного навчання та підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів. – Бориспіль, 2002. – С. 8-12.
6. Побірченко Н.А. Психологічний супровід неперервної професійної орієнтації учнівської молоді // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. – Ч. II. – Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. – Харків: ОВС, 2002. – С. 231-241.
7. Синявський В.В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії. – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 90 с.

The article deals with the problem of vocational orientation help in professional self-determination of student youth, concrete methodic advices for the optimization of this work in high schools are given.

Key words: vocational orientation help, professional self-determination, student youth, talk, profession-graphical study, research activity, vocational orientation methods.

Отримано: 15.03.2010

УДК 37.015.31

А.В. Лукановська

Творчий потенціал особистості: структурні компоненти

У статті зроблено акцент на структурних компонентах творчого потенціалу особистості. Мають місце різноманітні трактування феномена творчості, її природи, основи, структури творчого процесу, методів розвитку творчих здібностей тощо. Останнім часом активізувались пошуки шляхів і засобів розвитку творчого потенціалу особистості.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, творчі здібності, творчий потенціал особистості, структурні компоненти, психологічний аспект.

В статті зроблено акцент на структурних компонентах творчого потенціалу особистості. Суть феномена творчості, його природи, основи, структури творчого процесу, методів розвитку творчих здібностей і т.д. Останнім часом активізувались пошуки шляхів і засобів розвитку творчого потенціалу особистості.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, творческие способности, творческий потенциал личности, структурные компоненты, психологический аспект.

Проблема творческого развития личности остро стоит в современном мире. Каждая цивилизованная страна или та, которая хочет быть цивилизованной, заботится о творческом потенциале общества в целом и каждого человека в частности. Все это связано с уровнем общего образования, вниманием к развитию творческих способностей личности, созданию условий для проявления своих способностей.

Сегодня творчество провозглашается невидимой основой любой деятельности человека. И место творчества в структуре деятельности будет расти в связи с перетворением среды обитания людей из природной в искусственную, техногенную. Главная потребность активизации творческой деятельности в условиях новых реалий общественного развития заключается в необходимости глубокой научной разработки проблемы творчества. Как следствие, проблема творчества, проблема человека как творца, проблема человеческого бытия как творческого существования являются одними из самых актуальных в философии, психологии и педагогике. Главная забота заключается в развитии творческого потенциала личности. Ученые ищут способы выявления и развития природных способностей каждого человека, чтобы помочь им самореализоваться, сделать творчество невидимой основой их деятельности. Это объясняется тем, что творчество делает человека счастливой и полезной для общества.

В 20-30-е годы XX ст. исследования творчества занимались преимущественно психологи и физиологи. Во второй половине 50-х годов и до сих пор феномен творчества исследуется на разных уровнях. Работы Г. Альтшуллера, Д. Богоявленской, И. Волкова, А. Шумилина и других посвящены исследованию сути творчества и его механизмов. Вопросами психологии творчества занимался своего времени Г. Костюк. Им проводился анализ способностей, их структуры с акцентом на значении природных задатков, которые успешно развиваются в соответствующей деятельности [6]. Работы Л. Виготского, И. Волкова, О. Лука, О. Леонтьева, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Чудновского,

В. Юркевича та інших розкривають шляхи і засоби розвитку творчих здібностей особистості. Обґрунтуванню ефективності групових форм розвитку творчої активності учнів присвячені праці І. Семенова, С. Степанова, В. Моляко, В. Рибалки. Ш. Амонашвілі, Д. Джола. Б. Нікітін, В. Сухомлинський, В. Шаталов та інші виявили педагогічні умови розвитку творчих здібностей, з'ясували особливості розвитку творчих здібностей школярів у різних видах діяльності. Проблема розвитку творчих здібностей школярів різного віку присвячені праці А. Андрейчака, І. Бежа, Д. Богоявленської, А. Бодальова, М. Боришевського, О. Васильєвої, Є. Головахи, В. Давидова, О. Киричука, О. Кононко, А. Кроник, І. Кулагіної, Н. Лейтеса, А. Лука, О. Матюшкіна, В. Моляко, В. Рибалки, Л. Фрідмана, М. Фризена, І. Якиманської, Є. Яковлевої та інших. На значення естетичного виховання, роль мистецтва в розвитку творчих здібностей учнів різних вікових груп вказують Д. Джола і Б. Щербо. Залежність творчих здібностей особистості від соціальних умов її проживання досліджують А. Маслоу, В. Моляко, В. Рибалка, К. Роджерс та інші. Побічні ефекти залучення школярів до творчої діяльності (в тому числі формування їх пізнавальної активності) досліджують К. Абульханова-Славська, Ю. Бабанський, В. Давидов, І. Родак, П. Підкасистий та інші.

Аналіз результатів виконаних досліджень дозволяє констатувати, що дослідникам вдалося розкрити значення образного мислення у творчому процесі, відстежити його зв'язок із вербально-понятійним мисленням, по-новому осмислити зв'язки мислення і мови, показати роль підсвідомості та інтуїції у творчості, визначити місце гіпотези, аналогії, моделювання у творчому пошуку розв'язку проблем, зрозуміти зв'язок формальної і діалектичної логіки, показати, що діалектична логіка є логікою творчості, винаходів і відкриттів.

Привертає увагу багатогранність творчості; різні її сторони відбиваються в поняттях *творчий потенціал, творчі можливості, творчі здібності, творче мислення, творча активність, творче ставлення, творча діяльність, творча праця, творча особистість*. Тривалий час у творчості вбачали найбільш повно виражений прояв людського духу. При цьому вважалося, що зазначений феномен взагалі не піддається науковому аналізу.

Творчість найчастіше визначається як діяльність, результатом якої є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей. Водночас творчість являє собою здатність людини створювати з наявного матеріалу дійсності на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу нову реальність, що задовольняє різноманітним суспільним та особистим потребам.

А. Шумилін [10] виділяє такі ознаки творчості.

1. Творчість – діяльність, що полягає у виробництві суттєво нових суспільних цінностей: способів діяльності, матеріальних і духовних продуктів.

2. Оригінальність – використовуються нестандартні способи, засоби.

3. Створення нових корисних комбінацій з елементів існуючих предметів, способів, засобів шляхом комбінування.

4. Органічний зв'язок з пізнанням дійсності. Створюючи нові цінності, людина спирається на наявні знання і водночас розширює їх. Акт творчості є одночасно і актом пізнання. Два основні шляхи пізнання – це розкриття існуючих закономірностей через відображення дійсності та у процесі перетворення дійсності, у творчості.

5. Головним змістом творчості є формулювання і розв'язування проблем, що виникають як суперечності на шляху задоволення потреб людини.

6. Творчість є формою розвитку суспільства, середовища, культури.

7. Творчість – це вищий вид діяльності, форма розвитку та родова сутність і ознака людини.

8. Творчості притаманна єдність ідеального та матеріального.

В. Моляко констатує, що “в психологічному аспекті під творчістю слід розуміти процес створення, відкриття чого-небудь нового, раніше для цього конкретного суб'єкта невідомого” [7, с. 7].

У межах зазначеного підходу творчість досліджується у двох головних аспектах – *процесуальному та особистісному*. У процесуальному аспекті визначаються особливості перетворення суб'єктом предмета творчості, об'єктивної дійсності в цілому. Тому на передній план виступають головним чином етапи, стадії, фази та результати названого перетворення. В особистісному аспекті головне місце займають якості, здібності особистості як суб'єкта творчої діяльності, її потреби, мотиви, інтереси, знання, вміння, навички, характерологічні властивості, емоції, почуття тощо, а також їх розвиток. Останнім часом все чіткіше проявляється тенденція зближення, поєднання процесуального та особистісного аспектів дослідження проблеми творчості. Цьому сприяє запровадження системного підходу у наукових дослідженнях.

Слід зазначити, що дослідження творчості актуалізував стрімкий розвиток виробництва у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Як наслідок, з'являються дослідження наукової і технічної творчості; згодом інтенсивно досліджуються окремі аспекти організаційної та художньої творчості.

Творчість на різних її рівнях доступна кожному. У розумінні творчості як діяльності, що породжує принципово нове, міститься твердження про відсутність у звичайної людини творчого начала, яке наявне і опукло представлено в обдарованих індивідів. З зазначеної позиції К. Кокс, К. Тейлор, Е. Роу та інші досліджують характерологічні, емоційні, мотиваційні, комунікативні якості обдарованих індивідів, в результаті чого створюється їх узагальнений особистісний портрет. На противагу зазначеному Л. Виготський писав, що найвищий вияв творчості і досі доступний лише небагатьом обраним геніям людства, але у буденному житті, що оточує нас, творчість є необхідною умовою існування, і все, що виходить за межі рутини і в чому міститься хоча б йота нового, зобов'язана своїм походженням творчому процесу людини [2].

Внутрішнім джерелом творчості є взаємодія якостей і властивостей особистості, здатних реалізуватися у конкретному творчому акті. Зазначений феномен прийнято називати *творчим потенціалом*. Потенціал – це величина, що характеризує потенційну енергію суб'єкта творчості. Творчий потенціал у філософському плані розглядається як синтетична якість індивіда, що характеризує міру її можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері діяльності, яка має суспільне значення. Його можна представити у вигляді сукупності перетворювально-предметних (навички, уміння, здібності), пізнавальних (інтелектуальні здібності), аксіологічних (ціннісні орієнтації), комунікативних (морально-психологічні якості), художніх (естетичні здібності) можливостей. Психічні особливості творчої особистості розглядаються у психології як наслідки спонтанного процесу розгортання спадкових програм розвитку, а також як результат формування психіки людини в певних культурних, соціальних, історичних умовах. Протягом усієї попередньої історії розвитку завдяки спадковості людство накопичило необхідний потенціал для творчої діяльності.

Внутрішня особистісна тенденція до творчого вирішення проблем отримала назву *“креативність”*. З психологічної точки зору, креативність – це тісно пов'язана з іншими рисами в цілісній системі властивість особистості. Погляди на природу креативності розкриваються в працях С. Арієті, Е. Криси, Л. Кубі. Предметом спеціального вивчення вона виступила в дослідженнях таких вчених, як М. Воллах, Дж. Гілфорд, Х. Грубер, Дж. Девідсон, В. Дружинін, Н. Коган, В. Козленко, П. Кравчук, Л. Ляхова, С. Медник, В. Моляко, Р. Муні, Дж. Одор, Я. Пономарьов, П. Торренс, К. Торшина, Д. Фельдман, Д. Харрінгтон, А. Штейн та ін.

Д. Богоявленська [1] основним показником творчого потенціалу вважає інтелектуальну активність. Є. Яковлева [11] розуміє творчий

потенціал як особистісну характеристику, але не як набір особистісних рис, а як реалізацію людською власної індивідуальності. Людська індивідуальність неповторна й унікальна, тому її реалізація – це творчий акт (внесення у світ нового, до того неіснуючого). Характеристики творчого потенціалу, з її точки зору, не предметні (в розумінні наявності продукту, матеріального чи ідеального), а процесуальні, адже це процес виявлення власної індивідуальності. Вираження власної індивідуальності є нічим іншим, як вираженням своїх почуттів, емоцій. Для забезпечення можливостей емоційного самовираження використовуються запах, смак, тактильні, звукові, зорові відчуття. Ломка шаблонів емоційного реагування забезпечує можливість вироблення власного, індивідуального, неповторного репертуару емоційного реагування.

Структуру здібностей, на думку А. Мелік-Пашаєва [9], складає не сукупність окремих якостей, а чисельність проявів “чогось єдиного”. Аналіз свідчить, що погляди зазначеного автора дещо відрізняються від концепції здібностей, сповідуваної представниками наукової школи діяльнісного підходу: здібності не просто проявляються в процесі діяльності, а й творяться в ній. Здібності є умовою успішної діяльності, водночас вони розвиваються у процесі діяльності. Залучення до творчої діяльності, зокрема, зумовлює розвиток у людини уяви, мислення, здатності відмовитись від звичних методів вирішення проблем, оцінювати явище відразу з кількох точок зору, побачити більше того, що бачать оточуючі, швидко зосередитись і переключити увагу тощо.

У своєму дослідженні І.С. Волощук [3] констатує, що структурно творчий потенціал особистості визначається основними формами прояву психіки людини, а саме: пізнавальними та емоційно-вольовими процесами, психічними станами, якостями тощо. Сказане означає той факт, що творчий потенціал індивіда має загальнолюдську природу [17].

Оскільки творчі ідеї мають емпіричну основу, то творчий потенціал індивіда, безперечно, визначається його здатністю відображати предмети і явища об'єктивної дійсності. Разом з тим, немає наукових даних, які свідчили б про зв'язок творчого потенціалу індивіда і характеристик його органів відчуття. Зазначене є підставою для того, щоб трактувати останні як необхідну умову розумової діяльності і не виділяти їх як складову творчого потенціалу особистості. Водночас інтуїція наводить на думку, що творчі здібності індивіда певним чином мали би залежати від специфіки процесів відчуття. Непрямим підтвердженням сказаного є випадки значних творчих здібностей індивідів з унікальними характеристиками процесів відчуття за рахунок втрати інших.

Творчий потенціал – це, безперечно, здатність індивіда сконцентруватися на об'єкті сприймання, від чого залежить сила, з якою окремі його властивості діють на органи відчуття, та ефективність активізації тимчасових нервових зв'язків.

Однією з якостей індивіда, пов'язаних з притаманними йому особливостями сприймання, без якої не мислиться його творчість, є *спостережливість*. Спостережливість проявляється у здатності підмічати в об'єкті сприймання непомітні, але суттєві деталі. Саме вони дозволяють углядіти і сформулювати проблему, яка потребує свого розв'язання. Спостережливість є опорною якістю творчої особистості.

Для ефективної творчої діяльності необхідно володіти здатністю оптимального сприймання предметів і явищ об'єктивного світу. У випадку надмірної широти сформульованої проблеми знайти її розв'язок дуже важко. У випадку надмірної вузькості проблеми її як такої фактично не існує, і розв'язок носить швидше характер способу простого вдосконалення, ніж якісно нового підходу.

Творчий потенціал індивіда – це також його здатність оптимально цілісно сприймати об'єкти і явища оточуючої дійсності. Сприймаючи той чи інший об'єкт, людина повинна бачити його як єдине ціле і, разом з тим, виокремлювати його складові компоненти. Надмірна цілісність заважає бачити за цілим його структурні складові. Недостатня цілісність сприймання, навпаки, не дозволяє з окремих складових скласти ціле і побачити в ньому дещо відмінне від суми структурних компонентів.

Відомо, що не всі деталі предмета чи явища однаково яскраво відображаються в уявленні. Ті, що мають для індивіда істотне значення, проявляються рельєфно, ті, що такого значення не мають, – нечітко. Одні і ті ж властивості предметів і явищ в одних випадках можуть видаватися істотними, в інших – неістотними. Тому для ефективного оперування ними і в кінцевому випадку для творчості важливо сприймати предмети і явища об'єктивного світу в якомога більшій сукупності їх властивостей і уявляти в ситуаціях, в яких різні властивості виступають як істотні. Ця якість індивіда допомагає йому бачити предмети і явища об'єктивного світу під різними кутами зору, робить динамічними уявлення про них і, фактично, відкриває шлях до використання їх у нестандартних ситуаціях, коли неістотні властивості предметів і явищ стають істотними.

Чільне місце у структурі творчого потенціалу особистості займають *характеристики уяви*. Створюючи уявний образ, індивід використовує попередній досвід, аналізує його, виокремлює в ньому структурні елементи, застосовує окремі з них, комбінуючи відповідно

до свого задуму або цілком випадково приходить до створення нового образу. Якщо індивід легко поєднує окремі елементи, пов'язані між собою глибинним зв'язком, то він володіє багатою уявою.

Оскільки у продукуванні нових ідей беруть участь побічні продукти об'єктивної дії, то творчий потенціал індивіда обов'язково має бути представлений його добре розвинутою *мимовільною пам'яттю*. Крім того, для продуктивної творчості важливо, щоб пам'ять була рухливою і точною.

Серед структурних компонент творчого потенціалу особистості, мабуть, центральне місце належить *якостям мислення*. Дж. Гілфорд [14] твердить, що для творчості особливе значення мають такі ознаки мислення, як *швидкість, гнучкість, оригінальність і точність*. На таких же позиціях стоїть і Е. Торренс [16]. Цілком природно, що для продуктивної творчої діяльності необхідне добре розвинене *логічне мислення*, оскільки творчий процес розпочинається з формулювання проблемної ситуації: аналізу наявного, виявлення у ньому недосконалого, застарілого, висунення кінцевої мети, відкриття суперечності між даними ситуації та кінцевою метою. Не менш важливим у структурі творчого потенціалу індивіда є добре розвинене *інтуїтивне мислення*, оскільки нова ідея є результатом перетину двох незалежних рядів [8], стрибком думки, спрямованої на подолання психологічного бар'єру, що здійснюється на інтуїтивному рівні.

Однією з передумов *творчого мислення* (без чого неможливе розв'язання творчої задачі) є здатність індивіда мислити самостійно. Щоб індивід міг мислити самостійно, він насамперед має володіти такою рисою характеру, як *сміливість*. Адже, щоб знайти творчий розв'язок задачі, потрібно піддати сумніву наявний її розв'язок. Щоб знайти проблему, сформулювати задачу, часто потрібно зробити виклик авторитетам щодо вичерпності запропонованих ними систем чи розв'язків тих чи інших задач. Звичайно, сміливість має бути у міру розвинена, оскільки повальна критика результатів чужої праці, неприйняття ідей інших нічого спільного з продуктивною творчістю не має. Від індивіда вимагається не тільки здатність піддавати сумніву достовірність чи завершеність отриманих іншими результатів, а й запропонувати власні ефективні розв'язки до цього розкритикованих. Тому сміливість критики і сумніву має доповнюватись побоюванням за те, чи будуть власні результати кращими та ефективнішими. Як результат, *розумна рівновага*, яка ледь помітно зміщена у бік сумніву, має характеризувати творчий потенціал особистості.

Пропонуючи розв'язок творчої задачі, людина, як правило, не може передбачити усіх наслідків, що витікають з нього. Особливо це

стосується організаційної технічної творчості. В цьому випадку доводиться приймати ризиковані рішення, які можуть обернутися серйозними економічними чи соціальними проблемами. Якщо не пропонувати інноваційні (частково ризиковані) розв'язки, то є більше шансів уникнути конфліктних ситуацій, але неризиковані кроки, як правило, тривіальні, мало чим відрізняються від існуючих способів розв'язання тих чи інших проблем. Сказане, звичайно, не означає, що будь-які ризиковані рішення можуть бути виправданими. Ризик неодмінно має мати місце у творчій діяльності, але ризик має бути зважений, продуманий. Щоб приймати ризиковані рішення, потрібно насамперед спрогнозувати наслідки своїх дій. І все-таки при відносній рівновазі готовності ризикувати і прагнення достеменно спрогнозувати наслідки запропонованих розв'язків тих чи інших проблем у творчому потенціалі індивіда має переважати перше. А це можливо за умови, коли індивіду притаманна така риса характеру, як сміливість.

Цінною рисою характеру творчої особистості є *рішучість*. Часто індивід усвідомлює, що той метод, пристрій чи процес, якими він користується, не дають бажаних результатів, а тому мають бути покращені. Нерідко у нього є навіть ідея такого покращення, але сили інерції заважають йому взятися за вдосконалення, включитися у творчий процес. Інколи він невпевнений, що доведе справу до логічного завершення, отримає позитивний результат, а тому не відважується взятися за її реалізацію. Щоб побороти сили інерції, потрібна рішучість.

Людина, залучена до інноваційних процесів, в силу об'єктивних обставин постійно змушена відстоювати свої погляди, ідеї, розв'язки тих чи інших проблем. Нерідко таке відстоювання супроводжується зіткненням інтересів, конфліктом з представниками інших поглядів на ті ж проблеми. Як правило, сили бувають нерівними, бо запровадити нове завжди важче, ніж відстояти старе. Отже, від індивіда, який пропонує нові розв'язки проблеми, вимагається певна мужність, щоб вистояти, не скоритися і відстояти свою правоту, давши пугівку у життєвласним розв'язкам. Тим часом, може трапитися так, що ідеї, які видавалися правильними, з часом, у процесі дискусії, виявляться хибними. Тоді знову потрібна мужність, але вже не для того, щоб будь-що довести свою правоту, а навпаки, для того, щоб відмовитись від своїх поглядів.

Не менш цінною рисою у структурі творчого потенціалу є *наполегливість у досягненні поставленої мети*. Тут мають бути увазі вольові зусилля, спрямовані на подолання труднощів, які виникають у процесі розв'язування творчої задачі. Наполегливість

допомагає довести розв'язок до логічного завершення, не зійти з дистанції на півдорозі. Шлях до вершин творчих здобутків тернистий і важкий. Нерідко вчений чи художник зустрічає на ньому здавалось би непереборні труднощі. В такій ситуації на допомогу має прийти віра в те, що до заповітних далей дійти можна, що труднощі тимчасові, що не вся дорога ними устелена, що будуть хвилини стрімкого наближення до поставленої мети. Перекопати себе в цьому, не будучи оптимістом, неможливо.

Цінною компонентою творчого потенціалу індивіда є *надання ним переваги складному перед простим*, прагнення пізнати зміст, а не обмежитися формою. Це сприяє отриманню індивідуумом нетрадиційних, нестандартних розв'язків творчих задач, а також формулюванню задач, розв'язки яких потенційно приховують у собі значиміший стрибок уперед, оскільки суперечності у змісті завжди фундаментальніші, ніж суперечності у формі, й усунення перших завжди супроводжується більш кардинальними змінами, ніж ліквідація других. У процесі розв'язування задач людину підстерігає можливість звернути з нестандартного шляху розвитку своєї думки і піти накатаною дорогою. Щоб не спокуситися на такі дії, індивід має володіти прагненням відійти у процесі розв'язування задач якомога далі від звичайних, тривіальних розв'язків, проявити при цьому своє "Я", оригінальність власного мислення, що за своєю суттю є тим же наданням переваги складному перед простим. Потрібно пам'ятати, що прагнення якомога далі відійти від звичайного не повинно бути самоціллю, а має слугувати умовою знаходження оригінального розв'язку творчої задачі. Прагнення бути оригінальним в усьому так само шкідливе, як і небажання виділятися з-поміж інших.

Складні задачі нерідко вимагають мобілізації творчих сил цілої групи вчених, інженерів, економістів тощо. Ефективність колективного пошуку розв'язку залежить від багатьох факторів, провідним серед яких є принципівість індивіда у суттєвому і компромісність у дріб'язковому. Там, де мова йде про принципи, основи, кардинальну відмінність підходів, там потрібно у межах розумного доводити свою правоту, аж поки не переконаєш опонента, або сам не переконаєшся. Але там, де мова ведеться про часткове, поверхове, непринципове, індивіду заради загального позитивного результату потрібно вміти піти на компроміс, погодитися з опонентом, навіть до кінця не розділяючи його поглядів. Оптимальне співвідношення принципівості і компромісності у характері індивіда допомагає йому обійти конкуруючі фактори в процесі самостійної роботи над проблемою. Особливо це характерно для технічної й організаційної творчості,

коли звести нанівець негативну дію тих чи інших факторів неможливо, а тому доводиться щось усувати, а з чимось миритися. На ефективності колективної та індивідуальної творчості значною мірою позначається неупереджене ставлення індивіда до чужих поглядів, думок, ідей тощо.

У творчому потенціалі особистості має знайти собі місце *активна життєва позиція* і *скромність* в оцінці результатів власної праці. Люди з активною життєвою позицією прагнуть опанувати сили природи і використати їх на користь людства. Індивіди, для яких характерна зазначена вище скромність, усвідомлюють мізерність власних здобутків у порівнянні з велетенським розміром нерозв'язаних і доступних для розв'язання проблем.

На результатах творчої діяльності позначається *цілеспрямованість* індивіда. Кожній людині для того, щоб домогтися чогось у житті, потрібно поставити перед собою певну ціль і, не зраджуючи їй, поступово наближатися до неї. Ця вимога дещо суперечить орієнтирам всебічного розвитку. Тому для досягнення успіхів у творчості індивід має оптимально поєднувати загальні і спеціальні знання та інтереси і на цій основі цілеспрямовано добиватися поставленої в житті мети.

Структурно творчий потенціал індивіда представляється також *збалансованою вимогливістю до результатів своєї праці*. Історія науки і техніки тощо переповнена прикладами, коли автори, зробивши певне відкриття чи винахід, не поспішали з їх опублікуванням. Трапляються випадки, коли емоційне піднесення внаслідок отриманих результатів настільки велике, що автор не в силі втриматися, щоб не повідомити про них, додатково, не пересвідчившись у їх достовірності. Як перша, так і друга крайності шкідливі.

Важливою рисою характеру творчої особистості є *пристрасть до впорядкування, систематизації* наявних знань та уявлень. Шукаючи логічний зв'язок між окремими елементами, вимощуючи з них певну конструкцію, індивід нерідко наштотується на елементи, які не стікуються з усіма іншими. В такому випадку в утворених конструкціях можуть з'являтися пусті місця, незаповнені комірки. Відкриття таких пустих комірок є передумовою виникнення проблемної ситуації та формулювання проблеми чи творчої задачі. Разом з тим, ця риса характеру не повинна суперечити терпимості до тимчасового безпорядку, хаосу, абсурду. На прикладі взаємодії зазначених рис спостерігається їх діалектичний взаємозв'язок. Спочатку індивід прагне впорядкувати наявний матеріал, потім виявляється, що впорядковував він його не заради того, щоб ним задовольнитись, а щоб через порядок прийти до нового безпорядку, і так без кінця.

А. Мелік-Пашаєв [9] належить до тих дослідників, які зараховують до складових творчого потенціалу *духовність*, хоча в його трактуванні вона виступає в понятті "*душа*". О. Киричук [5] *духовність* розглядає як важливу передумову творчої самореалізації особистості, причому не на ідеальному, а на реально-практичному рівні. Зазначений автор *духовність* розглядає не як апіорі існуючу субстанцію, а як таку, яку слід цілеспрямовано розвивати в людині. Дух розглядається ним як іманентна здатність людини до вільного діяння, вчинку, *духовність* – як системне психічне утворення, специфічна людська риса, що репрезентується її ціннісно-сміисловою свідомістю, на відміну від понятійно-логічної; катарсис (у загальному вигляді) – істинне самоочищення, спрямований на відокремлення індивіда (особистості) від середовища і необмежене підвищення його над цим середовищем. Духовно-катарсична активність проявляється на креативно-творчому рівні саморегуляції дозвілєво-ігрової, фізично-оздоровчої, художньо-образної, предметно-перетворювальної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної, громадсько-корисної, національно-громадянської активності особистості. Передумовою духовно-катарсичної активності виступає достатньо розвинена "*Я*" – концепція" особистості – система уявлень особистості про себе, на основі яких вона будує свої стосунки зі світом і собою [4, с. 28-30].

Усвідомлюючи складність структури творчого потенціалу індивіда, окремі дослідники все-таки намагаються виділити в ньому такі якості, які, при мінімальній своїй кількості, характеризували б творчий інтелект у цілому. В одному з підходів [13] серед домінуючих ознак виділяють *дивергентність* мислення. Серед провідних якостей творчої особистості часто виділяють *уяву*. Нерідко творчу особистість пов'язують з індивідом, для якого характерним є навчання на даних минулого досвіду. Інколи про рівень творчих здібностей індивіда судять на основі того, як він виходить з тупикових ситуацій за умови тимчасових невдач. Мають місце випадки, коли у структурі творчого потенціалу виділяють *ціннісну, емоційно-мотиваційну та інтелектуальну сфери* [15]. Відомі й інші підходи [12] до розкриття структури творчого потенціалу індивіда, але усі вони попри свою цінність мають певні недоліки, найтипівшими серед яких є їх обмеженість, виривання окремих якостей із цілісної структури творчої особистості.

Останнім часом активізувались пошуки шляхів і засобів розвитку творчого потенціалу особистості. Це пояснюється тим, що в умовах високотехнологічного виробництва без належного творчого потенціалу індивід, суспільна група чи народ опиняються на узбіччі

цивілізаційних процесів. Є. Яковлева [11], зокрема, розробила програму творчого розвитку особистості, апробовану на учнях шкільного віку. Програма складається з чотирьох блоків: 1) “Я–Я” (спілкування з самим собою); 2) “Я – інший” (спілкування з іншим); 3) “Я – суспільство” (спілкування з суспільними інститутами); 4) “Я – світ” (як я досліджую цей світ). Зазначена програма розроблена з врахуванням того факту, що безсумнівною є залежність рівня розвитку здібностей від природних задатків, особливостей нервової системи; іншим джерелом розвитку здібностей є соціальні умови навчання і виховання індивіда.

Отже, можна зробити висновок, що структурно творчий потенціал особистості визначається основними формами прояву психіки людини, а саме: пізнавальними та емоційно-вольовими процесами, психічними станами, якостями тощо. Творчий потенціал, безперечно, визначається здатністю індивіда сконцентруватися на об’єкті сприймання. Однією з якостей індивіда, без якої не мислиться його творчість, є спостережливість. Для ефективної творчої діяльності необхідно володіти здатністю оптимального сприймання предметів і явищ об’єктивного світу. Творчий потенціал визначається також здатністю оптимально цілісно сприймати об’єкти і явища оточуючої дійсності. Для творчості важливо володіти здатністю сприймати предмети і явища об’єктивного світу в якомога більшій сукупності їх властивостей і уявляти в ситуаціях, в яких різні властивості виступають як істотні. Чільне місце у структурі творчого потенціалу особистості займають характеристики уяви. Оскільки у продукуванні нових ідей беруть участь побічні продукти об’єктної дії, то творчий потенціал індивіда необхідно має бути представлений його добре розвиненою мимовільною пам’яттю; крім того, для продуктивної творчості важливо, щоб пам’ять була рухливою і точною. Серед структурних компонент творчого потенціалу особистості, мабуть, центральне місце належить якостям мислення; особливе значення мають такі ознаки мислення, як швидкість, гнучкість, оригінальність і точність; цілком природно, що для продуктивної творчої діяльності необхідно добре розвинуто логічне мислення; не менш важливим у структурі творчого потенціалу індивіда є добре розвинуто інтуїтивне мислення. Однією з передумов творчого мислення є здатність індивіда мислити самостійно. Щоб індивід міг мислити самостійно, він, насамперед, має володіти такою рисою характеру, як сміливість. Цінною рисою характеру творчої особистості є рішучість. Від індивіда, який пропонує нові розв’язки проблеми, вимагається певна мужність. Щоб не розгубитися в умовах невизначеної ситуації, індивід має бути оптимістом. Не менш цінною рисою у структурі

творчого потенціалу є наполегливість у досягненні поставленої мети. Цінною компонентою творчого потенціалу індивіда є надання ним переваги складному перед простим, прагнення пізнати зміст, а не обмежитися формою. Ефективність колективного пошуку розв’язку проблеми залежить від багатьох факторів, провідним серед яких є принциповість індивіда у суттєвому і компромісність у дріб’язковому. На ефективності колективної та індивідуальної творчості значною мірою позначається неупереджене ставлення індивіда до чужих поглядів, думок, ідей тощо. У творчому потенціалі особистості знаходить собі місце активна життєва позиція індивіда і його скромність в оцінці результатів власної праці. На результатах творчої діяльності позначається цілеспрямованість індивіда. Структурно творчий потенціал індивіда представляється також збалансованою вимогливістю до результатів своєї праці. Важливою рисою характеру творчої особистості є пристрасть до впорядкування, систематизації наявних знань та уявлень; разом з тим, ця риса характеру не повинна суперечити терпимості до тимчасового безпорядку, хаосу, абсурду. До складових творчого потенціалу особистості відносять і її духовність.

Список використаних джерел

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. – Ростов-на-Дону: РГУ, 1983. – 176 с.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психолог. очерк: Книга для учителя. – М.: Просвещ., 1993. – 93 с.
3. Волощук І.С. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості. – К.: Пед. думка, 1998. – 160 с.
4. Киричук О. Духовно-катарсична активність особи: сутність, функції, генеза // Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХІ ст: Науково-методич. збірник. – Ч. І. – К., 1998.
5. Киричук О. Розвиток і самореалізація особистості в умовах освітнього закладу // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 28-30.
6. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей. – К.: Т-во “Знання”, 1963. – 80 с.
7. Моляко В.О. Психологічна готовність до творчої праці. – К.: Т-во “Знання” УРСР, 1989. – 48 с.
8. Кедров Б.М. О творчестве в науке и технике. – М.: Молодая гвардия, 1987. – 192 с.
9. Мелик-Пашаев А.А. Педагогика искусства и творческие способности. – М.: Знание, 1981. – 96 с.

10. Шумилин А.Т. Проблемы теории творчества: Монография. – Москва: Высш. шк., 1989. – 143 с.
11. Яковлева Е.Л. Развитие творческого потенциала личности школьника // Вопросы психологии. – 1996. – № 3. – С. 28-34.
12. Baker K.R. The nursery school fosters creativity // Education. – 1967. – Vol. 37. – No. 8. – P. 467-473.
13. Givens P.R. Creativity and the Gifted Child // Educational Theory. – 1963. – Vol. 13. – No. 2. – P. 128-131.
14. Guilford J.P. Creativity: yesterday, today, tomorrow // Journal of Creative Behavior. – 1967. – Vol. 1. – P. 3-14.
15. Knipner S. Characteristics of gifted child // Education. – 1967. – Vol. 88. – No. 1. – P. 22-24.
16. Torrance E.P. Uniqueness and Creativity // Educational Leadership. – 1967. – Vol. 24. – No. 6. – P. 493-496.
17. Woodman R.W. Creativity as construct in personality theory // Journal of Creative Behavior. – 1981. – Vol. 15. – P. 42-66.

The accent on the structural components of personality creative potential is made in the article. Various interpretations of the phenomenon of creation, its nature, basis, structure of creative process, methods of development of creative capabilities take place and others like that. The searches of ways and facilities of development of personality creative potential activated lately.

Key words: creation, creative activity, creative capabilities, creative potential of personality, structural components, psychological aspect.

Отримано: 14.03.2010

УДК 159.923.31:618.1-089

А.О. Макаренко

ТІЛЕСНА ТА ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЖІНОК, ЯКИМ БУЛА ВИКОНАНА ГІСТЕРЕКТОМІЯ (ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ ПІДХІД)

У статті представлено результати дослідження актуальної проблеми психології жінок після гістеректомії. Наведено структуру тілесної та гендерно-рольової ідентичності жінок та її формуючий вплив на виникнення дезадаптивних станів у жінок, яким було виконано гістеректомію.

Ключові слова: гістеректомія, тілесна ідентичність, гендерно-рольова ідентичність.

В статті представлені результати дослідження актуальної проблеми психології жінки після гістеректомії. Приведена структура тілесної та гендерно-рольової ідентичності жінки та її формуючий вплив на виникнення дезадаптивних станів у жінки, яким було виконано гістеректомію.

Ключевые слова: гистерэктомия, телесная идентичность, гендерно-ролевая идентичность.

Постановка проблеми. В останні роки в Україні та інших країнах світу збільшилася та продовжує зростати частота радикальних оперативних втручань на внутрішніх статевих органах жінок. Гістеректомія залишається найбільш частою гінекологічною операцією, яка виконується з тих чи інших приводів пухлини [1,2]. Зміни, які відбуваються в організмі жінок, досить повно вивчені та продовжують вивчатись в гінекології. Проте проблема виходить за рамки розгляду медичинської практики та набуває своєї значимості в медико-соціальної та психологічній площині. Однак в психологічній практиці існує невелика кількість праць [3; 4; 5], присвячених психології жінок після гістеректомії, більшість з яких є фрагментарними та недиференційованими. З огляду на зростання виникнення гінекологічних патологій, домінування практики лікування радикальним методом та недостатністю розробки проблеми в психології виникає актуальність дослідження психологічного функціонування жінок після гістеректомії.

Більшість дослідників, котрі аналізували проблему видалення матки, погоджуються з тим, що матка є важливим органом для самосвідомості жінки, видалення котрого призводить до таких дезадаптивних станів, як депресія, погіршення настрою, втрата життєвого тону [3; 4; 5]. Про це ж саме засвідчують спеціалісти-гінекологи, котрі безпосередньо стикаються з цією проблемою, відомі й випадки, коли жінка настільки дорожить маткою, що відмовляється від операції навіть при небагатоприємних прогнозах, складених лікарями. Психологічні проблеми мають свої варіанти та можуть виникати з моменту постановки діагнозу та усвідомлення необхідності видалення органу, а також після виконання гістеректомії в ранньому періоді або розвиватись з часом. Дані про те, як функціонує жінка в психологічному сенсі після операції, досить фрагментарні та суперечливі. Відомо, що одна й та сама подія, яка є травмуючою для однієї особистості, не зачіпає іншу, тобто існують індивідуальні відмінності особистості в сприйнятті впливу даного конкретного стресора. Тому однією зі складових роботи по вивченню